

A morvamezei csata Ottokar űz der Geul Rimes krónikájában

FRITSI ERZSÉBET történelem--német szakos V. éves hallgató

Ottokar hazája Stájerország északnyugati része, Murau vagy Lichtenstein környéke.¹ Családi várak Reinmarshof /Judenburgnál/ még megvan. Utódaik a mai Galler grófok.² Wolfgang LAZIUS tévesen Ottokar von Horneck-nek nevezte a krónikást³, s e tévedés nevével kapcsolatban valószínűleg onnan ered, hogy GRILLPARZER "Ottokars Glück und Ende" című drámájában megemlíti: Ottokar von Horneck egy rimes krónikát ír.⁴ Ottokar von Steiert az újabb kutatások kétséget kizáróan Ottokar űz der Geul-lal azonosították,⁵ aki korának politikai életében mint a Liechtensteinnek miniszteriális szerepel, s krónikájában ő maga is urának nevezi Otto von Liechtensteint, Ulrich fiát.⁶ Születését a kutatók 1265 tájára teszik.⁷ Kisnemesi családból származott,⁸ mely nagyobb birtokkal nem rendelkezett, hiszen -- mint maga írja -- még vadászni sem tudott.⁹ Liechtenstein /II./ Ottó környezetében nevelkedett,¹⁰ s itt ismerkedett meg az udvari költészettel is.¹¹ Anyanyelve a bajor--osztrák tájszólás,¹² de hogy latinul is tudott, azt elárulják a krónika szövegében beleszótt latin szavak.¹³

Első műve egy II. Frigyes haláláig terjedő krónika volt, a "Kaiserbuch", de ez sajnos elveszett.¹⁴ Ehhez tervezte párhuzamos műként a pápaság történetének /"Papstgeschichte"/¹⁵ megírását. A rimes krónikát az elveszett császártörténet folytatásának szánta Ottokar.¹⁶ E műhöz az anyaggyűjtést 1300 körül kezdette csehországi és itáliai utazásai alkalmával.¹⁷ 1313-ban pedig Szép Frigyes herceg aragóniai követségének a tagja, mely feleségül kérte II. Jayme király leányát, Elisabeth-Isabelt.¹⁸ A menyasszonyt Ottokar elkísérte Diessenhofenig, innen pedig a Rajna torkolata felé ment tovább, a Kolmar--Mainz--Trier--Neuss--Brabant--Flandria--Gandersheim--Erfurt vonalon, mely útja során bőven nyílt lehetősége adatgyűjtésre.¹⁹ Haza csak 1317-ben ér.²⁰ Arnold BUSSON-nak köszönhető az az utalás, hogy Ottokar nemcsak a közelében található forrásokat használta fel, hanem türingiai, elzászi, olasz, hazai és más területekről is kapott anyagokat, mégpedig sokkal nagyobb mértékben, mint ahogy eddig feltételezték.²¹ Aligha képzelhető el, hogy Ottokar maga gyűjtötte össze az anyagot;²² valószínűleg egy mecénás készítettet számára kivonatokat a külföldi forrásokból,²³ melyeket helyen-

ként félre is érthettek, s ebből magyarázható a sok tévedés Ottokar művében.²⁴ Az előbbiekkal ellentétben ma már inkább az a vélemény, hogy a krónikás számára nem végeztek szervezett forráskutatást és anyaggyűjtést,²⁵ hiszen ismerve életét és utazásait, magának is volt rá alkalma, hogy elegendő anyagot gyűjtjön. Elsősorban belső ösztönzésből írt, nem volt fizetett, hivatalos krónikás, mint elődje, Jans ENIKEL, ami persze nem zárja ki, hogy alkalomadtán a stájer kisnemeseiktől ne szerezhettek volna információkat, amelyeket ugyancsak beolvasztott krónikájába.²⁶ A Rimes krónika keletkezési idejéről hosszabb vita folyt az osztrák történészek közt; a legvalószínűbb, hogy a krónika zöme 1309 és 1318 között íródott.²⁷ REDLICH jegyzi meg, hogy inkább beszélhetünk végső összeállításról, semmint folyamatos írásról, mert az egyes részek valószínűleg külön-külön készültek el.²⁸ Eredeti kézírata nem maradt ránk, csak másolatai.²⁹

Ottokar irodalmi forrásait SEEMÜLLER mutatta ki nagy alapos-sággal.³⁰ Legfontosabbak ezek közül az osztrák és salzburgi évkönyvek, az elveszett heiligenkreuzi kódex, a bécsi udvari könyvtár 352. és 608. számú kódexei, valamint a 111. számú vorau-i /Stájerország/ kódex s az elveszett lilienfeldi évkönyv. Forrásának tartják továbbá Martinus Oppaviensis Világkrónikáját és folytatásait, az Annales Colmarienses maiores-t, a Chronicon Colmariense-t,³² Ellenhard krónikáját,³³ az erfurti Chronicon Sanpetrinum-ot, Annales Ottocariani-t, az Annales Gandenses-t, Guillaume de Nangis krónikáját, Riccobaldus Ferrariensis művét. SEEMÜLLER a Rimes krónikával akarta bizonyítani Heinrich von Klingenberg krónikájának létezését,³⁵ valamint hogy szerzőnk felhasználta a königszaali krónikát is.³⁶ Ottokar többször használja az efféle formulákat: "ahogy én hallottam", "ahogy nekem elmondták", s ilyen esetekben, amikor szóbeli értesüléseire hivatkozik, adatai többnyire hitelesek, igazak. Ilyenkor az eseményekben résztvevő tanúktól kaphatta információit.³⁷ Az anyag külsődleges elrendezésében három szempont keresztezi egymást: annalisztikus, földrajzi és tárgyi. Az egyidejű eseményeket lehetőleg egymás után tárgyalja, de országok szerint elrendezve. Az annalisztikus szempont nem évenkénti beosztást jelent nála, hanem több esztendőből álló időközt.³⁸ KRANZMAYER a műben négy nagyobb cezurát figyelt meg a 7000., a 25 000., 49 000. és 96 000. verssor táján.³⁹ Itt vagy abbahagyta az írást a króni-

kás hosszabb időre, vagy egy érdekesebb esemény tárgyalása miatt újabb témára tért át.⁴⁰ A krónika első nyomtatott kiadása Hieronymus PEZ-től származik 1745-ből, aki Lipcsében, a Scriptores Rerum Austriacarum 3. kötetétént adta ki. Két bécsi és egy admonti kézirat alapján készült, szójegyzékkel ellátva, de szövege a történészek és germanisták számára még egyaránt nehezen olvasható. Későbbi kiadását a Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde tervezte. A munkálatokat SCHOTTKY kezdte meg, majd KARAJAN, BUSSON és ZINGERLE kísérelték meg a kiadás előkészítését. 1879-től Franz LICHTENSTEIN próbálja meg összeszedni és kollacionálni a kéziratokat. Három év alatt minden anyaggal készen volt, de 1884-ben bekövetkezett halála miatt a munkálatok ismét megszakadtak. A kiadás folytatását ezután SEEMÜLLERre bízta. Örökölte LICHTENSTEINTől a teljes kézirati anyagot másolatokban, illetve kollációkban, egy rimkatalógus töredékét, sok cédulát, melyen tájszók, stilisztikai párhuzamok olvashatók. SEEMÜLLER a kézirati anyagot teljesen felhasználta, a cédulákat csak esetenként, s ezt mindig az apparátusban jelzi. A krónika 1890-ben Hannoverben jelent meg a Monumenta Germaniae Historica Scriptores qui vernacula lingua usi sunt sorozatának 5. köteteként, s pontosabb, olvashatóbb szöveget ad, mint a PEZ-féle kiadás,⁴¹ de a krónika címét helytelenül Österreichische Reimchronik-ra változtatta Steirische Reimchronik-ról.⁴² Anyagát tekintve a Rimes krónika elsősorban dinasztikus történet /Fürstengeschichte/; Ausztria, Stájerország és Karintia esetében országos történet /Landesgeschichte/, a velencei és az akkoni epizód, valamint a flamandok szabadságharcjai szempontjából várostörténet, Csehország és Magyarország vonatkozásában hol az uralkodók és az urak, hol a városok a főszereplők.⁴³ A krónika közel 100 000 /pontosan: 98 595/ verssorából körülbelül 22 000 sorban tárgyal magyarországi eseményeket, s ebből körülbelül 10 000 verssor vonatkozik Kun László korára.⁴⁴ E dolgozat keretében az 1272--1290 közti időszaknak is csak egy jelentős epizódjával kívánok bővebben foglalkozni, mégpedig a morvamezei vagy dürnkruti csata történetével. E körülbelül 2 400 sort magába foglaló rész keretében vizsgáljuk meg, hogyan viszonyult a krónikás a szomszédos országokhoz és azok uralkodóihoz, s milyen módon jellemzi a harcban résztvevő, gyakran név szerint is megemlített egyházi és világi hatalmasságokat.

Ottokar a 13. századi Stájerországban élt és dolgozott. Ez az időszak a lovagi kultúra felvirágzásának kora.⁴⁵ Szerzőnk meg volt győződve a lovagság létezésének haladó voltáról. Ennek ellenére, sok új jelenséget is észrevesz már. Történelemszemléletét meghatározzák azok a szociális, etikai és vallási tradíciók, amelyek alapján történelmi képét megformálja.⁴⁶ Előszóval beszél a háborúkról, viszályokról, ezekkel visz mozgást és életet az ábrázolásba.⁴⁷ A morvamezei csata idején tizegynéhány éves lehetett, s már a Liechtensteinek udvarában élt. Ura, Otto von Liechtenstein minden bizonnal részt vett a csatában,⁴⁸ hiszen név szerint is említi őt a krónikás,⁴⁹ s imígyen első forrásból értesülhetett a csata lefolyásáról.⁵⁰ Krónikája számunkra azért jelentős, mert a kortárs szemszögből nézve ismerkedhetünk meg egy három országot is érintő, fontos eseménnyel. Helyismerete igen pontosnak bizonyul, hiszen a történészek a mai napig is úgy írják le a seregek felvonulási útvonalát, a táborhelyeket, az összeütközés fő területeit, amint azt Ottokárnál megtaláljuk.

A csata leírását a Habsburg Rudolf és a cseh Ottokár közti ellentét kiéleződésének motivumaival kezdi. De rögtön bele-
szövi a magyarországi szálat is, hiszen az ország északi területei ugyancsak sokat szenvedtek Ottokár állandó betöréseitől. Ezért Rudolf szövetségesével, Lászlóval támadásra határozza el magát.⁵¹ A feudális társadalom hierarchiája tükröződik abban, ahogyan sorra veszi a csatába vonulókat: főurak és papok, majd a lovagok és a köznép. Első helyen mindenütt az uralkodó szerepel. A dürnkruti csatában Rudolf és a magyar László király áll a cseh Ottokárral szemben. Rudolfban, "a római királyban" formálódik meg a birodalmi eszme. Rudolf megválasztásával, szerzőnk szerint, a birodalom ismét igazi urat nyert, s beteljesült az a jóslat, mely szerint a birodalmi sas a Habsburgok vörös orozslánjának barlangjában fog megtelepedni.⁵² Az uralkodó szava szent mindenki számára, s kötelesek azt végrehajtani. Ő az, aki a fejedelmek tanácsa nélkül is hadat üzenhet a cseh Ottokárnak, s parancsban szólítja fel az urakat a fegyverkezésre. De a részt vevő nagyurak hűségét, bátorságát meg kell vásárolnia magának, s ezért a kor szokásainak megfelelően "megadományozza" őket: "tüstént megadományozta őket mindazzal, || amit csak kértek tőle, || kit-kit rangja szerint; || majd tisz-

tesen felfegyverezte őket. || És ahol a felszerelés hiányzott, || annak sok költségét fedezte: || várat és földbirtokot ruházott rájuk, || kinek-kinek ami dukált, || míg meg nem elégedtek." ⁵³

A hozzá csatlakozó nemeseket zsoldjába fogadja, s szintén dúsan megjutalmazza. ⁵⁴ Rudolf jól ismerve az urakat, nem mulasztott el semmit, amivel megnyerhette őket a harcra. "Nagylelkűen adott hűbéreket reggel a táborban azoknak, akikről tudta okosan, hogy értenek a harchoz." ⁵⁵ A nyereség, a hűbérek nem tévesztették el hatásukat. A sereg bátor lélekkel indult Rudolf mellett a csatába. Az igaz, nemes lovagként ábrázolt Rudolf még egy jellemvonása, melyet Ottokar kiemel, irgalmasszívúsága. Minden öröme megkeseredett, amikor a felderítésből visszaérkező kunok vagy száz lengyel fejet elébe szórnak sisakostul tiszteletük jeléül. A lovagi harcmódotól idegen az ilyen hadi trófeák szerzése, s e barbár öldöklés megdöbbeníti a királyt. Ugyanakkor jó diplomata: megdöbbenését nem árulja el. ⁵⁶ Mindezek ellenére Rudolf már nem elérhetetlen nagyság a krónikás szemében. Mint minden ember, ő is tévedhet cselekedeteiben, ilyenkor elítélő, megrovó kritikával illeti. ⁵⁷ Példa erre Rudolf bosszúja a cseh--morva területeken a dürnkruti csata után, ahol a király "romlást és jajveszékeltést idézett elő az országban rablással és gyűjtogatással!" ⁵⁸ Ottokar mint a lovagi szokások és harcmódor nagy tisztelője inkább azon véleményét juttatja kifejezésre, hogy ha az emberek le tudnának mondani a rablással és fosztogatással szerzett vagyonról, és hagynák azt hasznos célokra fordítani, akkor ez még Ausztriának is kiutat jelentene a szegénységből. Az egyéni meggazdagodás helyett inkább az ország gazdasági helyzetének javítását kellene szem előtt tartani. ⁵⁹

Mint a Habsburgok elkötelezettje ⁶⁰ természetesen kevesebb szót ejt a szövetséges uralkodóról, IV. Lászlóról. Inkább a magyar sereg összeállításáról s harci módjáról beszél részletesebben. A magyar uralkodóról a csata leírásakor csak mint hű szövetségesről nyilatkozik, aki megesküdött Rudolfnak, hogy minden ellensége ellen segítőtje lesz. ⁶¹ Lászlónak a csata irányításában nincsen szerepe, minden úgy történik, ahogy azt a római király elrendeli. Személyesen még az ütközetben sem vesz részt, csak egy közeli dombról szemléli az eseményeket, mert a magyar szokások szerint az uralkodó túl tiszteletreméltó ahhoz, hogy kockára tegye életét egy összecsapásban. ⁶²

Sokkal többet tudunk meg az ellenfélről, II. Ottokárról. A krónikás Stájerország, Krajna, Karintia elpusztítását nem tudja megbocsátani neki, s bár Ottokár néhány pozitív jellemvonását is kiemeli, a kép, amit kapunk róla, alapvetően negatív. Éppúgy, mint Rudolf, ő is adományozással szerez hiveket magának -- még a német birodalomból is. Pénzét és ígéreteit bőkezűen osztogatja, de mint a krónikás megjegyzi, emberei oly csekély nyereséggel kerültek haza, hogy nyugodtan lemondhattak volna csehországi szerzeményeikről.⁶³ Bátorságát mindenütt hangsúlyoztatja irónk: "a dús Ottokár király maga is az elsők közt volt,"⁶⁴ vagy: "a lovagi erényhez megvolt neki az esze is, az ereje is, és a dicséretes ügyessége."⁶⁵ De mindez nem elegendő ahhoz, hogy pozitív figurává váljék. Nemcsak Ottokár ítéli el tetteit, hanem megemlíti, hogy sok cseh is haragudott rá teljes szívvvel ama súlyos sérelmekért, amelyeket barátaikon ejtett, akiket a király tönkre tett, és nyomorultúl a halálba küldött.⁶⁶ Sem vitézsége, sem katonai hatalma nem mentheti meg a bukástól, annak ellenére, hogy túlereje -- krónikásunk szerint -- négyszeres volt.⁶⁷

A krónikás kitűnően tájékozott az ellenfelek seregeinek összetételéről. Először Rudolf erejét veszi számba, sorra előszámlálja az urakat, akik a római király segítségére siettek. Elsőként honfitársairól, a stájererekről szól. Név szerint csak saját urát, Otto von Liechtensteint említi, aki mindenkit megelőzve jelent meg Rudolf hainburgi táborában.⁶⁸ A római király a stájererek mellett főként az ausztriai, valamint a birodalomból a sváb nagyurakra számíthatott. Őket név szerint is felsorolja, s ahol tudomása van róla, azt is megemlíti, hány emberrel indultak harcba. Megnevez tizenhat grófit és püspököt, rövid jellemzést adva róluk, hogy mennyiben követték azonnal Rudolf hívását, bátorságukkal hogyan szolgáltattak példát környezetüknek.⁶⁹ De nem feledkeznek meg a harc elől menekülő, gyáva főurakról sem. Kettőről beszél Rudolf seregében, s bár ezeket nem nevezi meg, azzal teszi ki őket az utókor megvetésének, hogy leírja a címerüket: az egyiké vörös pajzson három búzacsipa, a másiké sárga mezőben egy fekete kígyó. Eljárása inkább csak a későbbi kutatóknak okozhatott problémát, a kortársaknak a cimerrajz is elegendő lehetett a gyáván megfutamodók azonosításához.⁷⁰

A magyarok közül, noha merészségüket, vitézségüket nagyra

becsüli, csak két embert nevez meg: Trencsényi Máté mestert,⁷¹ akire Rudolf az egyik magyar sereg vezetését bizza, mivel "bátor lelkületűnek ismerték régóta."⁷² Egy másik grófot Vértesshegyi Istvánnak neveztek -- írja a krónikás --, ezt is megkeresték: egyezzen bele, hogy átvegye a másik sereget, s legyen annak parancsnoka.⁷³ Mig az osztrák grófokat csata közben is élénk figyelemmel kíséri, addig a két magyar úrról már csak egy esetben hallunk, ahol Csák harci bátorságát dicsőíti: "egy cséphadaró nem csépel úgy, mint a hős Trencsényi bátor kezével, és akik vele voltak itt a két csapatban."⁷⁴ A krónikás adatai a cseh seregben szolgáló főurakról még szerényebbek, csak Milotent, a két tartaléksereg vezérét említi, de őt is csak azért, mert a döntő pillanatban gyáván megfutott a csatamezőről:⁷⁵ irónk a gyávaságot még az ellenségnek sem tudja megbocsátani.

A csatában a világiak mellett az egyháziak is nagy szerephez jutnak. A nagy püspökségek teljes erejükkel sietnek Rudolf támogatására. Így elsősorban Frigyes salzburgi érsek, aki háromszáz embert hoz a táborba, s illő köszönetet kap Rudolftól szolgálataiért. Még többet tett a birodalomért Henrik bázeli püspök. Az ütközet előtt ő celebrálta a misét, és ő az, aki a csata alatt a lelket tartotta a katonákban. Ottokar leírásából összeállíthatók a korabeli tábori mise sztereotip mozzanatai: az igazság az ő oldalukon áll, s Isten meg fogja őket segíteni. A birodalomért hősi halált haltak lelkei az angyalok karában fognak lakozni stb.⁷⁶ Más a helyzet a cseh táborban. Krónikásunk egyetlen főpapot sem említ meg: a sereg élén itt mezitlábások és prédikátorok lovagolnak, akik nem misézéssel, prédikációkkal próbálják lelkesíteni a harcosokat, hanem Cato művéből olvasnak fel részleteket, ahol írva van, hogy "az embernek harcolnia kell örökségéért", vagyis Cseh- és Morvaországért, hiszen Rudolf végső célja ezek megszerzése. Aki meg találna halni, annak lelke Ábrahám kebelébe tér meg, mivel a csehek -- az ő papjaik szerint -- szintén az igazságért harcolnak.⁷⁷

A krónikás minden lehetőséget kihasznál arra, hogy a harcosok küzdőszelleméről, bátorságáról dicshimnuszokat zengjen. Különös figyelemmel kíséri honfitársai minden megmozdulását, hiszen ők szenvedtek legtöbbet a cseh betörésektől, tehát a kölcsön visszafizetése elsőrendű érdekük. Ugy beszél róluk,

úgy kiált fel, mintha maga is közvetlen szemtanúja lett volna bátor tetteiknek. "Hogy harcoltak itt a stájerek, bárcsak még több volna belőlük! A birodalom számára nagy dicsőséget vívtak ki itt e napon"⁷⁸ -- mondja, mintha valóban kizárólagosan rajtuk múlt volna a birodalom becsületének megmentése. Nem feledkezik meg a szomszédos tartományok katonáiról sem. A krajnaiak például csak nehéz, esetlen dorongokkal küzdöttek, de ugyanolyan hősiességet tanúsítottak.⁷⁹ Még őket is felülmúlták a Svábföldről érkezett hospesek. Ottokár maga is felteszi a kérdést, vajon mi készítette ezeket az idegen harcosokat ily vad küzdelemre, hiszen nem saját hazájuk forgott veszedelemben. Választ is próbál adni rá: "talán a király többet adott nekik, mint azoknak, akiket itt lehetett látni hazájuk földjén táborozva? Valóban, ezt tartom igaznak."⁸⁰ A saját területükön küzdőknek nagyobb adományok nélkül is kötelességük tehát harcolni, míg a birodalom többi serege csupán a meggazdagodás reményében száll sikra II. Ottokár ellen.

A csata a kor szokásainak megfelelően zajlott le. A harcosok egymással szemben foglaltak állást, ki-ki küzdőtársat szemelt ki magának a másik seregből. A lovagok nehéz páncélba bújva védték magukat az ellenfél csapásaitól. A páncélzatra drága selymek, bársony köntösök borultak. A harchoz nemcsak magukat díszítik fel, ugyanilyen pompás felszerelés látható a harci méneken is. A krónikás, noha csak elbeszélésből ismerhette e pompázatos felvonulást, elragadtatva kiált fel: "Hogy ki-ki hogyan ékesítette magát sisakján és címeres pajzsokkal, ha ezt részletesen elmondanám, még egy része is túl sok volna. Röviden csak annyit kívánok nektek mondani, nagy csodának tartanám, ha valaki annyi szimbolikus címerállatot tudna utólag rajzolni, amennyit itt a sisakokon látni lehetett. Igen nagy volt a pompa: drága selymek heverték a harci paripákon, melyeket mindkét oldalon úgy terítették a páncélra, hogy a páncél kilátszott alóla s az összes drágaságok, amelyek tüstént csillogtak, mihelyst a nap rájuk sütött. Az sem került kevésbe, ami a harci öltözéken volt: sok teljesen zöld volt, mint a pázsit, arannyal volt beleszóve madár, állat és inda és sok aranyos szegély, melyet joggal dicsértek gazdagságáért."⁸¹ E betétben olyan részletes leírást kapunk, melyhez hasonlót csak Werner der Gartenaere Meier Helmbrecht-jében olvashatunk.

E harcmódor és öltözködés teljesen elüt a csatában fontos szerepet játszó magyar szövetségeseiktől. Közülük a legnagyobb elismerést a kunok aratták, akiket a krónikás következetesen sárgáknak /Valben⁸²/ nevez, nyilván keleti eredetükre utalva ezzel. Csak nyíllal és karddal vannak felfegyverkezve,⁸³ a lovagok nehéz páncélzata idegen tőlük. Könnyű és gyors lovaikon sebesen beszáguldják a terepet, ezért igen alkalmasak felderítő szerepre. Ők azok, akik kikémlelik a cseh állomáshelyét, s felméri erejüket. Egy kiszáradt mocsáron átkelve az ellenfél őrhelyét is elfoglalják, s kétszáz fogollyal térnek meg Rudolfhoz.⁸⁴ A németek a krónikás szerint a legnagyobb szimpátiával fogadták a magyarokat, s teljesítették minden kívánságukat, ahogy kedves vendégekhez illett. Táborozásukhoz széles területet jelölnek ki számukra, s közösen beszélnek meg a haditervet is. Mindenben okosan és bölcsen járnak el.⁸⁵ Ez az egyik kun seregére is vonatkozik. Másik seregükről azonban éles, elítélő hangnemben beszél a krónikás, mert "Ottokár cseh királyt becsapták, de hazudtak Rudolf római királynak is, akit segíteniök kellett volna."⁸⁶ Hajlottak Ottokár megvesztegető kísérletére, de a rablott kincsekkel titokban hazaszöktek.⁸⁷ A magyarok viszont bátran küzdöttek, mintha Franciaországban tanultak volna harcolni.⁸⁸ Ez pedig már a legnagyobb elismerés Ottokár részéről, hiszen a franciák a lovagi harcmódor legkitünőbb ismerői közé tartoztak. A magyarok nem maradtak el bátorságban sem szövetségeseik mögött: a krónikás elismeréssel szól arról, hogy "tudtak német módra harcolni."⁸⁹ Könnyű lovaikkal szélesebben mozognak. Igazi művésztük a száguldó paripákról való nyilazás, az ellenség megfélemlítése, ezért közelharcban ritkán vesznek részt, s bekeríteni sem hagyják magukat.⁹⁰ A csata végének közeledtével megváltozik Ottokár véleménye a kunokról. Nemcsak az ellenség sátrait dúlják fel és rabolják ki: "elvittek oly mérhetetlen sok jószágot, hogy valóban elmondhatom, egy ország meggazdagodott volna rajta."⁹¹ A magyaroknak is felrója, ahogyan a foglyokkal bánnak. Előkelő nagyurakat, kikért magas váltságdíjat fizettek volna az otthoniak, úgy vezettek kötélben, mint az állatokat. Szerencsésnek mondhatta magát a krónikás szerint az, aki német fogságba jutott.⁹² A győzelem nemcsak a kunokban ébresztette fel a kapzsiságot és rablási vágyat. Németek és

magyarok egyaránt fosztogattak. A kincsért most már egymást ölték, noha a krónikás ezért is a kunokat hibáztatja: "Elkezdtek bosszút állni a németek nagy gyorsan -- írja -- a magyar népségen, s akit egymagában elkaptak, attól tüstént elvették életét és javait."⁹³ A jó viszony megbomlása sürgősen arra kényszeríti Rudolf királyt, hogy amíg lehet, barátságosan búcsút mondjon Kun Lászlónak, s útra bocsássa a magyar sereget.⁹⁴ Arnold BUSSON külön kiemeli: az első Habsburg-uralkodó egyik nagy érdeme, hogy ilyen megfontoltan, körültekintően tudott megszabadulni a már terhére levő szövetségestől.⁹⁵

Ottokar történetfelfogásában az igazságosság mint principium uralkodik. A gonoszoknak már a földön el kell nyerniük méltó büntetésüket. A végrehajtó hatalom Istené, akinek segítségével a jók győznek. Rudolf serege igaz ügyért szállt sikra, méltán szolgálhatja tehát misével Istent Henrik bázei püspök, s kérheti az Urat, hogy oltalmával álljon Rudolf és a birodalom mellé. De nemcsak a papok könyörögnek Istenhez; maga a krónikás is az Urra bizza a csata eldöntését.⁹⁶ De Isten nemcsak segítő kezet nyújt, hanem bosszúálló is. A gonosznak bünhődnie kell. A cseh király bűnös, mert a birodalom s annak ura ellen fel mert lépni. A legnyomatékosabban ezt a vereségről és haláláról irt verssorokból tudjuk meg. Bukásának végső oka Isten büntető igazságossága, amely megtorolja Ottokárnak a lovagi köteleességek ellen elkövetett vétéseit, a cseh és osztrák nagyurak kivégzését.⁹⁷ Ottokár bukását megérdemeltnek tartja a szerző, de személyes bosszúból elkövetett meggyilkolását nem helyesli, mert a gonosz példa további elburjánzása veszedelmes következményekkel járhat. Ugyanezért itéli el műve további részében Kun László és III. Vencel gyilkosait is.⁹⁸ A költői hatás fokozása érdekében felhasználja Ottokar a német eposzoknak az elbeszéléshez vágó részeit is. A dünkruti csata leírásánál például találkozunk egy ilyen utalással a Nibelungenliedből, amikor a cseh király bátorságát ábrázolja: "tudjátok bizton meg, hogy a Berni Dietrich úr nem tűnt ily bátornak a sebezhetetlenné tevő szarupáncéllal borított Siegfried ellen a rózsakertben, mint amilyen bátran a szeretetreméltó csehet látták ott cselekedni és dolgát végezni."⁹⁹ Az újabb kutatások eredményei szerint a középkori -- kortársi irodalom, költészet nagy hatással volt kró-

nikásunkra.¹⁰⁰ A költői hatás kedvéért sokszor önkényes változtatásokat is megengedett magának az események menetében. Egyes epizódokat kibővíti, kiszinez,¹⁰¹ s beleszövi a maga véleményét is. Az ember mindig jobban foglalkoztatja, mint az események, s inkább az etikai oldalt vizsgálja, semmint a politikait. Szereplői beszédekben, dialógusokban nyilatkoznak meg, melyekhez a klasszikus költészet stiluseszközait használja fel.¹⁰²

Hősei éppúgy, mint a homéroszi eposzokban, statikus hősök, belső fejlődésük nincs, jellemüket cselekedeteik során ismerjük meg, például harc közben. Az események leírásánál nem a szüksézávú tényközlés a jellemző rá, hanem a valóságot szélesen átfogó, szinte már meseszerű ábrázolás. Elegendő csak arra utalnunk, hogy a morvamezei csata epikus szélességű ábrázolásának mintegy 2 400 sort szentel. Az arányokat szemléltethetjük azzal, hogy a Kun László-korabeli eseményeket összesen mintegy 10 000 sorban beszéli el, vagyis ennek negyede egyetlen csatára szorítkozik. A szemléletesség kedvéért részletekbe menő ábrázolást ad. Akárcsak az eposzok, ő is seregszemlével indit. Nemcsak maga a fővezér tekinti át erejét, hanem a kunok maguk is külön seregszemlét tartanak Rudolf egész hadserege felett.¹⁰³ A harc maga számos különálló epizódra esik szét, melyekről egymás után tudósít a krónikás. Például mozaikszerűen elmondja, hogyan harcoltak a stájerok, majd a karintiaiak, a kunok, és az egyes főurak párviadalairól szintén külön-külön ír.¹⁰⁴ Átfogó képet így nem nyerünk a csatáról, az egész elvész a részletekben, amit a szerző még bonyolít azzal, hogy mesélőkedvét kielégítve egyes tárgyakat, harci eszközöket, öltözékeket festői módon ábrázol. A harc egyidőben folyó eseményeit szétdarabolja: országok, területek, egyének szerint tárgyalja. Ez a feldolgozásmód szintén epikus hagyomány, akárcsak az eposzi külsőségek alkalmazása. A klasszikus hősi epika hatásaként említhetjük meg az állandó diszitó jelzők alkalmazását. Kun Lászlót mint "az ifjú László király-t" emlegeti,¹⁰⁵ Rudolf neve mellett pedig több jelző is megjelenik. "A megfontolt Rudolf király",¹⁰⁶ "a római király",¹⁰⁷ sőt az epitheton ornans önmagában is megáll: "a nemeslelkű".¹⁰⁸ II. Ottokár mint "Csehország gazdag királya",¹⁰⁹ "a vitéz Ottokár király",¹¹⁰ vagy csak mint "a nemes"¹¹¹ jelenik meg. Egyes főurak nevei

mellett is megtaláljuk a diszitó jelzót, mellyel nemcsak külsejükre, de jellemükre is utalni próbál: "Albert gróf, a bátor görzi",¹¹² "a kevély von Fürstenberg",¹¹³ "a hosszú Kappellaer"¹¹⁴ stb.

Bőven találunk hasonlatokat a krónikában, ezek hol hagyományos irodalmi hasonlatok, hol pedig az életből merítettek, a krónikás gyakorlati megfigyeléseiből szűrődtek le. Az öltözékekkel kapcsolatban jegyzi meg pl., hogy "sok teljesen zöld volt, mint a pázsit",¹¹⁵ vagy a "harci lobogó, mely füzöld volt, ebben egy kereszt, hófehér".¹¹⁶ Az egyik támadó seregről jegyzi meg, hogy "oly szilárdan kitartottak..., mint amikor egy sudár fát hatalmas szél cibál, és ereje tépi hol erre, hol arra",¹¹⁷ vagy "ahogy az ólom a nagy tűz hevétől megolvad, s ahogy a viasz szintén, ugyanily kevéssé tudtak a szászok megállni a sváb lovasság előtt";¹¹⁸ Kappellaer a tartaléksereggel az ellenséget "úgy hasította ketté, mint ollójával a kelmét a szabó, és amerre keresztültört, oly hatalmas volt a pusztítás, mint mikor a villám az erdőt maga előtt letarolja".¹¹⁹

Maga a természet mint az elbeszélés háttere kevés helyet kap a krónikában, csupán az események menete szempontjából fontos folyó-, völgy- vagy helységneveket adja meg pontosan, de magának a tájnak a leírása elmarad. Rudolf táborhelyéről például szüksézzavúan így nyilatkozik: "Weidenbachnál egy mezőn /volt/, mely széltében--hosszában nagy kiterjedésű."¹²⁰ A két ellenséges sereget elválasztó, mocsárra emlékeztető terület leírását is egyetlen mondatra korlátozza: "nád, cirok, sás és fű volt hosszú sávban köztük, úgyhogy mindkét fél azt hihette, hogy mocsár van ott."¹²¹

Hasonlóképp nem fontosak Ottokar szemében az események menetében szerepet játszó politikai--társadalmi vagy gazdasági okok sem. Egyedül az ember a lényeges. A szereplők az egész történet irányítói. Hitük, jellemük, hazaszeretetük cselekedeteikben, egymáshoz intézett beszédeikben nyilvánul meg. A gonosz és a jó áll egymással szemben, s a győztes mindig az utóbbi, melynek legfőbb megtestesülését Rudolf királyban rajzolja meg a krónikás. Ő az, aki minden tekintetben kora összes uralkodóinak példaképévé válhat mint országának ideális, lovasgi fejedelme.¹²²

Ottokar történeteszemléletének feltűnő vonása, hogy bár a kor közfelfogásának megfelelően a fejedelmi--főuri szereplőket állítja az események középpontjába, nem feledkezik meg a

történelem névtelen szereplőiről sem. Ezek is fellépnek mint epizódisták, nem csupán a tömegek mennyiségnövelő elemei, hanem beszélgetnek, véleményt nyilvánítanak, sőt, beszédekert mondanak. Szerepük éppoly fontos a szituáció, a közhangulat érzékeltségében Ottokarnál, mint a shakespeare-i darabokban.¹²³

A stájer Rimes krónikáról összefoglalóan elmondható, hogy ez az epikus mű a maga 98 595 verssorával igen tekintélyes emléke egy olyan társadalmi réteg felvirágzásának, amely az akkori kor irodalmi magaskultúrájában csak néhány központban, mint például a Babenbergekek fejedelmi udvarában jutott szerephez. Ottokar még sokkal inkább igazolta, mint elődje, Enikel, hogy a német nyelv Ausztria--Stájerországban is a történetírás teljes értékű eszköze lett.¹²⁴

Ottokar űz der Geul egy osztrák tartomány történeti éneke: mégsem Landesgeschichte-t ír. A tartományi ügyek alig érdeklik. Figyelme sokkal szélesebb horizontra irányul: a német birodalom, Ausztria, Csehország, Magyarország történetének ellentmondásos összefonódása, szövetsége és ellenségeskedése áll érdeklődésének középpontjában: ezzel emelkedik túl a szűk tartományi érdeken, és válik a magyar történelemnek is becses forrásává.

JEGYZETEK

1. LOSERTH, Johann: Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters (= Historische Zeitschrift 74 [1895]) 291.
2. Die deutsche Literatur des Mittelalters — Verfasserlexikon von Karl LANGOSCH V., Berlin, 1955., 835. hasáb. /A továbbiakban: LANGOSCH /.
3. SEEMÜLLER, Joseph: Ottokars Österreichische Reimchronik (= Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum qui vernacula lingua vsi sunt tomus V. pars I. /a továbbiakban: SEEMÜLLER /, Hannoveriae, 1890.) LXXXVIII. Vö. LHOTSKY, Alphons: Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs (= Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung /a továbbiakban: MIÖG / Ergänzungsband XIX., Graz—Köln, 1963.) 288.
4. Vö. KRANZMAYER, Eberhard: Die Steirische Reimchronik Ottokars und ihre Sprache (= Sitzungsberichte der Akademie Wien, Philosophische — historische Klasse — a továbbiakban: SB -- 226 [1951] 4. Abhandlung) és LHOTSKY: uo.
5. LOEHR, Maja: Der steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul (= MIÖG 51 [1937] 118. és köv.); LHOTSKY: i.m. 288. és köv.
6. BOOR, Helmut de: Die deutsche Literatur im späten Mittelalter. Zerfall und Neubeginn. Erster Teil 1250--1350 (= BOOR, Helmut de -- NEWALD, Richard: Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart III/1.), München, 1962., 195. /A továbbiakban: BOOR /.
7. SEEMÜLLER: i.m. CII.; LOEHR: i.m. 118.; BOOR: uo.; LHOTSKY: i.m. 288.
8. LHOTSKY: uo.

9. SEEMÜLLER: i.m. XCV. -- vö. uo. 264¹⁹⁹¹⁷--19918.
10. SEEMÜLLER: i.m. XCIV.; WYSS, Georg von: Geschichte der Historiographie in der Schweiz, Zürich, 1895., 101.; LHOTSKY: i.m. 288.
11. LHOTSKY: uo. -- A höfische Dichtung hatására figyelmzettet LOSERTH: i.m. 283. és köv.
12. SEEMÜLLER: i.m. LXXXVIII.
13. Vö. LOSERTH: i.m. 291.
14. WYSS: i.m. 101.; LANGOSCH: i.m. 836.; BOOR: i.m. 195.; LHOTSKY: i.m. 288.
15. BOOR: uo.
16. LANGOSCH: i.m. 836.; LHOTSKY: i.m. 288.
17. LHOTSKY: uo.
18. Uo.
19. Uo. (Az utvonal rekonstruálása LOEHR érdeme.)
20. Uo.
21. LOSERTH: i.m. 285.
22. LORENZ, Ottokar: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des XIII. Jahrhunderts, Berlin, 1886., 245.
23. BUSSON, Arnold: Beiträge zur Kritik der steyerischen Reimchronik und zur Reichsgeschichte im XIII. und XIV. Jahrhundert, IV. Teil (= SB 126 [1892] X. Abhandlung).
24. LOSERTH: i.m. 286.
25. LANGOSCH: i.m. 838.
26. LHOTSKY: i.m. 288--289.
27. SEEMÜLLER szerint (i.m. LXXXIII.) a mű elejét 1308 előtti, zömét 1308--1318 közt írta. REDLICH, Oswald: Ottokars Oesterreichische Reimchronik (= MIOG 16 [1895]) 681. a tanulmány rész megírásának idejét 1309--1318-ra helyesbiti. LHOTSKY (i.m. 288.) 1304 utánra teszi a megírás kezdetét.
28. REDLICH: uo.
29. LHOTSKY: i.m. 290.

- 87 -
30. SEFMÜLLER: i. m. LVIII--LIX., LXXXV--LXXXVII.
  31. KLEBEL, Ernst: Die Fassungen und Handschriften der österreichischen Annalistik (= Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge 21 [1928]) 123. és köv.; LHOTSKY: i. m. 289.
  32. SEFMÜLLER: i. m. LIX.; LHOTSKY: uo.
  33. BUSSON: i. m. I. Teil (= SB 111 [1886]) 381.; SEFMÜLLER: uo.; LHOTSKY: uo.
  34. SEFMÜLLER: uo.; LHOTSKY: uo.
  35. SEFMÜLLER: LIX--LX.; vö. LHOTSKY: 264--265. és 289.
  36. SEFMÜLLER: i. m. LXXXVI.; REDLICH: i. m. 686. Cáfolja LOSERTH: i. m. 286--287. és VYSTYD, Miloš: Die steirische Reimchronik und die Königsaler Chronik. Eine quellenkritische Untersuchung (= MIOG 34 [1913]) 218.
  37. BUSSON, Arnold: Der Krieg von 1278 und die Schlacht bei Dürnkrut. Eine kritische Untersuchung (= Archiv für österreichische Geschichte -- a továbbiakban: Afög -- 62 [1881]) 101.; HUBER, Alfons: Die steirische Reimchronik und das österreichische Interregnum (= MIOG 4 [1883]) 41. és köv.; SEFMÜLLER: i. m. LXVII--LXVIII.; LHOTSKY: i. m. 289.
  38. SEFMÜLLER: i. m. LI.
  39. KRANZMAYER: i. m. 4. Abh.; LHOTSKY: i. m. 288.
  40. SEFMÜLLER: i. m. LXXXIII--LXXXIV.
  41. A kiadás történetére ld. SEFMÜLLER: i. m. I--V.; LOSERTH: i. m. 282.
  42. REDLICH: i. m. 681.; LHOTSKY: i. m. 288.
  43. SEFMÜLLER: i. m. L.
  44. A magyar vonatkozású szemelvényeket -- nem hiánytalanul s helyenként hibásan -- kiadta GOMBOS, Albinus Franciscus: Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCIII., Bp., 1938., 1780--1953.

45. Másképp BOOR (i.m. 196.), aki szerint Ottokar kora a régi rend hanyatlásának, a lovagság bukásának időszaka; ennek megfelelően a hozzá ragaszkodó Ottokar szellemi arculatát konzervatívnak itéli.
46. BOOR: uo.
47. LOSERTH: i.m. 291.
48. BUSSON: i.m. (= Afög 62 [1881]) 101.
49. SEEMÜLLER: i.m. 202₁₅₂₆₉.
50. LORENZ: i.m. 246.
51. Rudolf levele IV. Lászlóhoz, ill. a magyar urakhoz: WENZEL Gusztáv: Árpádkori új okmánytár IV. (= Monumenta Hungariae Historica. Első osztály IX.), Pest, 1862., 87.; FEJÉR, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis V. 2., Budae, 1829., 320--322.
52. Vö. BOOR: i.m. 197.
53. Zehant lêch er und gap, // umbe swiu si bâten, // ie dem man nâch sînen staten; // êrlich vertigt er si dan. // Swâ in bereitschaft zeran, // vil wol er si des ergazte: // burg und urbar er in sazte, // iegelichem swaz im fuogte, // unz si sîn wol genuogte. (SEEMÜLLER 199₁₅₀₅₀₋₋₁₅₀₅₉.)
54. Swelch biderman was sô kluoc, // daz er dienen wolt, // der wart von im versolt // und rîchlich gemiet. (Uo. 199₁₅₀₇₄₋₋₁₅₀₇₈.)
55. ... grôzlich er gap unde lêch // des morgens an der herberge, // swelch er weste in der kerge, // daz si zurliuge kunden ... (Uo. 211₁₅₉₉₆₋₋₁₆₀₀₀.)
56. Uo. 204₁₅₄₆₆₋₋₁₅₄₇₄.)
57. BOOR: i.m. 196.
58. Jâmer unde klag // stift er dâ in dem lande // mit roube und mit brande. (SEEMÜLLER: i.m. 229₁₇₃₃₃₋₋₁₇₃₃₅.)

59. Vö. uo. 230¹⁷³⁵⁵--17360^{*}
60. BOOR: i.m. 197.
61. A hainburgi királytalálkozón, vö. HUBER Alfons: Ausztria története I., Bp., 1899., 513.; PAULER Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II., Bp., 1893., 430. -- SEE-MÜLLER: i.m. 199¹⁵⁰²⁰--15023^{*}
62. Uo. 213¹⁶¹²¹--214¹⁶¹²⁹^{*}
63. Uo. 207¹⁵⁶²⁶--15651^{*}
64. Uo. 214¹⁶¹⁷²--16173^{*}
65. Uo. 218¹⁶⁴⁹⁹--219¹⁶⁵⁰¹^{*}
66. Uo. 206¹⁵⁶¹⁰--15616^{*}
67. Uo. 212¹⁶⁰³⁰--16033^{*} HUBER: i.m. 521. kifejti, hogy téves adatról van szó.
68. Uo. 202¹⁵²⁶⁴--15269^{*}
69. Uo. 200¹⁵⁰⁹⁵--és köv.
70. Vö. uo. 211¹⁵⁹³⁸--15984^{*} -- A szóbanforgó szereplők azonosítását a címerek leírása alapján BUSSON végezte el (i.m. AfÖG 62 [1881] 16.), majd megismételte HUBER (i.m. 523.). Eszerint egy Pfannberg gróf és egy Pettauer volt a kérdéses két személy. -- A Codex Vindobonensis Palatinus 3040. szövegében a Pettauerre vonatkozó, dehonesztáló részt (= SEEMÜLLER 211¹⁵⁹⁷¹--15984^{*}) egy dicshimnusszal helyettesítették, amely Friedrich von Pettau hősi helytállását magasztalja a csatában (vö. uo. "r" jegyz.)
71. Trencsényi Máté mester -- I. Máté fia -- 1278-ban nádor, somogyi és soproni ispán, meghalt 1284 augusztus 9 előtt. Vö. BORSA Iván (= SZENTPÉTERY Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. 2--3., Bp., 1961.) 2942., 2946., 2985. és 3013 sz.; KARÁCSONYI János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig I., Bp., 1900., 319--320.

- 72. SEEMÜLLER: i.m. 206¹⁵⁵⁷²⁻⁻¹⁵⁵⁸¹; so menlich gemuot// was er lang erkant (uo. 15580--15581.)
- 73. Uo. 206¹⁵⁵⁸²⁻⁻¹⁵⁵⁸⁷. -- "Vérteshegyí Istvánt" -- "von Schiltperc graf Stephan" -- PAULER (i.m. 343. és 555. old., 235. jegyz.) Gutkeled-nembeli (II.) Istvánnal, a hatalmas Joachim bán fivérével azonosítja azon az alapon, hogy a nemzetség névadó birtoka, Gut, a Vérteshegység alatt terült el. Személyére ld. KARÁCSONYI i.m. II., Bp., 1901., 64--65.
- 74. Ein drescher nie sô gedrasch, // als von Trense der wígant // mit síner ellenthafter hant // und die mit im dá wágn // inden zweier Scharn. (SEEMÜLLER: i.m. 216¹⁶²⁷⁴⁻⁻¹⁶²⁷⁸.)
- 75. Dieditz Milota: 1275-ben még stájer tartományi kapitány, ld. HUBER: Ausztria története I., 523.; SZABÓ Károly: Kun László 1272-1290 (= Magyar Történeti Életrajzok), Bp., 1886, 67.
- 76. SEEMÜLLER: i.m. 208¹⁵⁷⁰⁰⁻⁻¹⁵⁷¹⁰ és különösen 213¹⁶⁰⁷⁷⁻⁻¹⁶⁰⁸⁷.
- 77. Uo. 213¹⁶⁰⁹²⁻⁻¹⁶¹¹¹.
- 78. Uo. 216¹⁶²⁸⁰⁻⁻¹⁶²⁸³.
- 79. Uo. 217¹⁶³⁶⁶⁻⁻¹⁶³⁶⁹.
- 80. Uo. 217¹⁶³⁷⁹⁻⁻¹⁶³⁸⁸.
- 81. Uo. 208¹⁵⁷³⁸⁻⁻¹⁵⁷⁶³.
- 82. Uo. 203¹⁵³²², 204¹⁵³⁹⁰, 15421, 205¹⁵⁵³³ stb.
- 83. BUSSON: i.m. (= Afög 62 [1881]) 48. Meglehetősen lekicsinyli a magyar seregek harci értékét, nem minőségi, csupán mennyiségi tényezőnek tekinti őket.
- 84. SEEMÜLLER: i.m. 204¹⁵⁴⁴⁴⁻⁻¹⁵⁴⁵⁷.
- 85. Uo. 203¹⁵³⁵⁸⁻⁻¹⁵³⁸¹.
- 86. Uo. 206¹⁵⁵⁶⁰⁻⁻¹⁵⁵⁶⁴.
- 87. Uo. 205¹⁵⁵³⁸⁻⁻¹⁵⁵⁴³, 206¹⁵⁵⁵⁶⁻⁻¹⁵⁵⁵⁹. - PAULER (i.m. 343.) szerint "a kunok egyik »széke« megingott; elfogadta II. Ottokár pénzét, de nem állott át hozzá, hanem az ütközet napja előtt az éjjel a zsákmánnyal, amit eddig szerzett, hazaszökött Magyaror-

szágba."

- . Si doucten hin und herwider// indem strit sô hurticlichen, // als si datze Francrîchen// hieten vechten gelernt. (Uo. 215₁₆₂₆₁₋₋₁₆₂₆₅.)
- . ... si kunden swaebischen vechten (uo. 215₁₆₂₇₁).
- . Uo. 214₁₆₁₃₀₋₋₁₆₁₃₉ : wand si kunnen nur rîten// meidem, die sanfte tragen, // und ob man si begunde jagen, // daz si von geiseln sîn schnell --// gelucke daz sî sinewel --// daran lâzen si sich niht. // Dâvon man hir deheinen siht// komen in daz gedrenge, // und in deheiner enge// lânt si sich verhamîten.
- . Die Valben fuorten hin// guotes sô unmâzen vil, // daz ich fürwâr sprechen wil, // dâ waer ein lant gerîchet von. (Uo. 227₁₇₁₂₈₋₋₁₇₁₃₁.)
- . Die Unger fuorten an den stricken// als daz vihe liute veil; // swem dâ geschach daz heil, // daz in ein Tiutscher het gefangen, // dem was ez wol ergangen. (Uo. 227₁₇₁₆₈₋₋₁₇₁₇₂.) - Vö. PAULER: i.m. 346.
- . Daz begunden rechen// die Tiutschen vil swinde// an dem ungrischen gesinde:// swaz in der beinzigen bekômen, // den wart sâ ab genomen// beidiu lîp und guot. (Uo. 228₁₇₂₂₈₋₋₁₇₂₃₃.)
- . Uo. 228_{17261--229₁₇₂₆₉}.
- . BUSSON: i.m. (= AföG 62 [1881]) 64.
- . SEEMÜLLER: i.m. 212₁₆₀₂₉.
- . BOOR: i.m. 197.; LANGOSCH: i.m. 839.
- . "Gyölöletből és ellenségeskedésből elpusztították a nemes királyt" (SEEMÜLLER: 221₁₆₆₅₈₋₋₁₆₆₆₀.)
- . Doch wizzet sicherlich, // daz von Bern an hern Dietrich// solich ellen nie wart schîn// gegen Sîfriden dem hurnîn, // in dem rôsengarten, // als man von Bêheim den zarten// dâ sach begên und tuon. (Uo. 220₁₆₅₉₇₋₋₁₆₆₀₃.)

00. Költői példaképei közt találjuk Konrad von Rotenberget, a Minnesängert, Hartmann von Auet, Gottfried von Strassburgot és Heinrich von dem Türlint. Vö. KRANZMAYER: i.m. 4. Abhandlung.
01. Vö. LANGOSCH: i.m. 838.
02. "Ottokar ist nicht Chronist, er ist gestaltender Darsteller... Er benutzt die Mittel zur Darstellung einer fürstlichen und ritterlichen Welt, die die klassische Dichtung geschaffen hatte." (BOOR: i.m. 199.)
03. SEEMÜLLER: i.m. 205₁₅₄₉₆₋₋₁₅₅₀₈°
04. Pl. Rudolf és Herbot von Füllenstein összecsapásáról (uo. 217₁₆₄₁₂₋₋₁₆₄₂₉°), Rudolf és egy türingiai lovag párviadaláról (218₁₆₄₃₁₋₋₁₆₄₇₁°), Ottokár és gyilkosa küzdelméről (220₁₆₆₂₄₋₋₁₆₆₄₉°).
105. Kunic Ladizlá[^] der junge (uo. 202₁₅₃₀₁ és passim).
106. Kunig Ruodolf der versunnen (uo. 204₁₅₄₄₈°).
107. Der kunic von Rôme (uo. 204₁₅₄₅₈°).
108. Der wol genuote (uo. 210₁₅₉₂₀°).
109. Von Bêheim der kunic rîch (uo. 205₁₅₅₄₀°).
110. Kunic Ottacker der ziere (uo. 220₁₆₅₈₅°).
111. ... liegen liezen den werden (uo. 220₁₆₆₅₀°).
112. Grâf Albreht der fruo^t// von Gorz (uo. 200₁₅₁₀₇₋₋₁₅₁₀₈°).
113. Von Fürstenberc der kecke (uo. 200₁₅₁₆₃°).
114. ... den langen Kappellaere (uo. 209₁₅₈₁₄°).
115. ... manic sâmit grüene als ein gras (uo. 208₁₅₇₅₈°).
116. ... darobe swebt ein sturmwân, // der was grüene als ein gras. // darinn ein kriuz gesniten was, // daz was wîz als ein snê. (uo. 212₁₆₀₆₀₋₋₁₆₀₆₃°)
117. Uo. 214₁₆₁₈₂₋₋₁₆₁₈₇°
118. Uo. 217₁₆₃₈₉₋₋₁₆₃₉₅°

119. ... die rott er enzwei spielt, // als ein tuoch mit einer schae-
re // tuot ein sn[^]idaere. // Und d[^]o er durch brach, // als michel
wart der krach, // als der doner einem walt // vor im nider hiet
gevalt. (uo. 219₁₆₅₂₀--16526.)
120. Uo. 202₁₅₃₁₀--203₁₅₃₁₁.
121. Uo. 203₁₅₃₃₂--15337.
122. BOOR: i.m. 197.
123. ... die d[^]a w[^]aren zagen; // der h[^]oert man manigen klagen, // im
waer der uebergurt ze kranc; // etlicher jach, im waer ze lanc //
der stegreif an dem fuoz ... (uo. 210₁₅₈₆₃--15867.) -- ... ie-
gelicher suochte tougen // s[^]inen friunt mit den ougen // unde
sprach: "friunt, wart u[^]f mich, // daz selbe tuon ich u[^]f dich,"
(uo. 210₁₅₉₂₅--15928.) stb.
124. WYSS: i.m. 101.